

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ДІЇ ПРАВА ТА ЙОГО ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ

Безумовним надбанням цивілізації, показником цивілізованого розвитку суспільства є встановлення та забезпечення соціального порядку [1, с. 136-146]. Одним із ціннісних проявів характерних ознак дієвості права в суспільстві вважається відповідний правопорядок, який досягається засобами правового впливу, правового регулювання, правозабезпечення.

Не викликає сумніву теза проте, що ціннісний вияв правового регулювання — це ознака стабільного суспільного розвитку. В такий спосіб спробуємо розглянути і надати характеристику правовому регулюванню в контексті розгляду ефективної дії права як регулятора суспільних відносин.

Існуюча в суспільстві система суспільних відносин постійно потребує правового впливу. Форми та методи даного впливу змінюються в залежності від суспільних потреб.

Напрямки діяльності суб'єктів відносин є однією з головних соціальних властивостей державної влади. Вони реалізуються в особливій нормативній формі, що організовує взаємовідносини володарюючих і підвладних, забезпечуючи необхідний порядок в різних соціальних зв'язках. Одним з різновидів державного владного впливу в широкому його розумінні є правове регулювання суспільних відносин, яке представляє важливу складову діяльності держави і, зокрема, її правотворчих і правозастосовчих органів.

Правове регулювання — це регламентація суспільних відносин засобами загальнообов'язкових правил поведінки і заснованих на них приписів індивідуального значення, що забезпечується в необхідних випадках державним примусом. Категорія «правове регулювання» виражає динамічну сутність всієї юридичної надбудови, вона характеризує активно-творчу сторону права, відображає процес перетворення його із можливості у дійсність.

Правове регулювання — це особлива регламентація суспільних відносин. Вона являє собою систему різноманітних юридичних засобів: норми права, юридичні факти, правові відносини, встановлення — право, дієздатності громадян і правового статусу громадян, визначення компетенції органів держави, правового положення громадських організацій, юридичних осіб тощо.

Процес регулювання, спрямований на широке коло суб'єктів суспільних відносин (держава, нації, організації, органи держави, громадяни, апатриди, біпатриди) [2, с. 3-8].

Дія права, його ефективний потенціал — це визначений «зріз» права, в деякому розумінні функціональна правова система. Вона відображає буття права на різних рівнях: застосовується до окремої особи, соціальних груп, суспільства в цілому.

Розгляд права в аспекті його ефективності висвітлює головну якість права — здатність здійснювати реальний вплив на діяльність та поведінку людей, а через це — сприяти прогресивним змінам в суспільстві, запроваджуючи цивілізовані взаємовідносини людей та соціальне партнерство.

З дією права пов'язані сутність і вияв цінності права, досягнута або не реалізована мета правового регулювання в тому чи іншому суспільстві, державі, ступінь гарантованості прав і свобод людини та громадянина [3, с. 5-7].

Правове регулювання можна охарактеризувати як особливий формалізований метод державної регламентації дій суб'єктів права з метою спрямувати їх поведінку у відповідності з інтересами громадян, суспільства і держави.

Правове регулювання потребує комплексного вивчення складових в їх нерозривній взаємодії, як цілісної системи, що забезпечує необхідну задану суспільством ефективність. Воно складається з певних ланок, що знаходяться у взаємодії: кожна з них впливає з попередньої. Тому правове

регулювання передбачає системний аналіз, а також створення системи юридичних категорій, що відображає багатогранний процес регулювання.

Розглянувши попереднє питання, деяку увагу хотілося б звернути на взаємообумовленість правового регулювання і правового впливу, що знаходяться у тісному взаємозв'язку, але не співпадають повністю, а співвідносяться як частина і ціле. Головна їх відмінність — це різний обсяг дії. Якщо правове регулювання в усіх випадках повинно бути зв'язаним з процесом регламентації дій учасників суспільних відносин, то правовий вплив здійснюється і поза межами цієї регламентації. Правове регулювання — це особливий формалізований метод державної регламентації дій суб'єктів права. За часом воно співпадає зі строком дії норми права, а правовий вплив має свої строки, форми і методи впливу, що не співпадають з усіма компонентами правового регулювання. Норма права може бути відміненою, тобто не здатною здійснювати регулювання суспільних відносин, але вона може залишатися в пам'яті людей і при цьому впливати на їх свідомість.

Норми права мають дві властивості: вони можуть впливати на поведінку людей і регулювати її. Впливати на поведінку людей можуть мотиви закону і наміри законодавця, але само по собі це не регулює суспільних відносин, не породжує конкретних правовідносин. Будь-яке регулювання є, безумовно, певний вплив, але не будь-який вплив є регулювання, тобто нормування суспільного життя.

Необхідною властивістю правового регулювання повинна бути здатність регламентувати відносини на основі юридичних норм. Правове регулювання, вказуючи суб'єктам права вид і межі дії, передбачає правові наслідки (позитивні і негативні), воно забезпечене силою державного примусу. А для правового впливу ця чіткість, визначеність не характерна.

Норма справляє вплив на поведінку людей визначенням правоздатності громадян і організацій, юридичними фактами тощо. При визначенні правоздатності норми права ще не регулюють поведінку людей, а впливають на їх волю і свідомість узагальнено. Норма права починає регулювати поведінку людей лише на стадії юридичного факту і закінчує його в момент припинення дії правовідносин, коли буде досягнутий певний правовий ефект. Правове регулювання охоплює всі форми впливу права на суспільне життя: правотворчість, виховний вплив права, здійснення правових приписів в конкретних діях суб'єктів права, забезпечення виконання цих приписів, тобто саму правомірну поведінку, а також все, що створює основу і передумову для такої поведінки, забезпечує її.

В сферу правового регулювання можна включити також пропаганду права і перевірку доцільності і ефективності дії правових норм.

Слід мати на увазі, що правове регулювання — це тільки один з багатьох аспектів дії права в суспільстві. Воно характеризує спеціально-юридичний, а не інформаційний, орієнтаційний чи мотиваційний вплив на поведінку і діяльність суб'єктів права [4, с. 92-96].

Соціальна роль права в значній мірі знаходить прояв за допомогою впливу на волю і свідомість людей. Цей вплив здійснюється як в процесі дії права на учасників суспільних відносин (поза конкретними правовідносинами), так і безпосередньо в ході правового регулювання.

Правовий вплив здійснюється через загальні правовідносини, які існують постійно, оскільки існує безперервний зв'язок суб'єктів права з державою і між собою. Учасники суспільних відносин дотримуються правових норм постійно, хоча деякі з них можуть ніколи не стати учасниками певного виду правовідносин. Одночасно з впливом одних норм може здійснюватися правове регулювання інших, зокрема використовуються суб'єктивні права, застосовуються норми права, базуючись на правозастосовчих актах.

В цих випадках також відбувається вплив права на волю і свідомість людей, оскільки неможливо уявити жоден з моментів правового регулювання як механічний вплив правової норми і автоматичне безсвідоме підкорення нею людей.

Правовий вплив може бути охарактеризований як всебічна і багатогранна (психологічна, державно-вольова, формальна, нормативна тощо) дія права.

Правове регулювання — це спеціальна дія права, що відрізняється за формою і за змістом, яка здійснюється через суб'єктивні права і обов'язки суб'єктів конкретних правовідносин. В цьому

випадку мова іде не про простий вплив права (вплив на почуття, думки), а чітко визначені приписи можливої і необхідної поведінки.

Відмінність правового регулювання від правового впливу полягає в тому, що при впливі відсутній державний примус як один з елементів правового регулювання. Якщо правовому регулюванню властивий і примус і переконання, добровільне виконання, то правовий вплив характеризується не тільки відсутністю примусу, але і неможливістю його застосування.

Проте, було б недоцільним розглядати примус як основний критерій відмежування правового впливу від правового регулювання. Відсутність примусу в процесі правового регулювання є однією з відмінних рис дії права в демократичному правовому суспільстві, в якому механізм правового регулювання діє в основному без необхідності постійного примусу, зберігаючи його лише як можливість.

Правове регулювання — це регулювання поведінки людей засобами правових велінь. Головне тут усвідомлені правомірні дії суб'єктів не по відношенню до норм права і їх оцінці, а юридично значущі вчинки, здійснені відповідно до правових вимог.

Цікавим і маловивченим питанням в юридичній літературі є зв'язок правового регулювання та основоположних принципів права. Зрозуміло, що мова повинна йти про принцип справедливості, гідності, рівності, демократизму, гуманізму, тобто принципи, якими пронизана «правова тканина». Втім, є й інші ракурси зазначеного контексту. Так, науковці зазначають, що «гнучкість» правового регулювання пов'язана із принципом верховенства права, з процесами взаємобумовленості «букви» і «духу» закону. Безумовно, окремим ракурсом наукового інтересу, повинні бути шляхи досягнення балансу між принципом правової визначеності та принципом «гнучкості» правового регулювання [5, с. 11-12].

Матеріальний аспект верховенства права передбачає такі вимоги:

1) норми права мають відповідати стандартам основоположних прав і свобод людини та громадянина. Акцент на правах людини при характеристиці принципу верховенства права є не випадковим. Перш за все слід нагадати, що права людини становлять невід'ємний компонент права, його «raison d'être»; їхнє існування поза правом і без права неможливе, так само як і право немислиме без прав людини. Це явища однієї сутності [6, с. 28]. Можна погодитись із тим, що система норм не може претендувати на статус права, якщо вона не гарантує свободу і рівність за допомогою прав людини та громадянина [7, с. 151]. За інших обставин говорити про верховенство права безглуздо — через відсутність самого права. Саме тому права людини традиційно розглядаються в юридичній літературі в контексті принципу верховенства права і правової держави. Отже, права людини і верховенство права можуть існувати та ефективно діяти тільки в поєднанні.

2) норми права мають відповідати загальним засадам права, іншим принципам природного права. Як зауважує Конституційний Суд України в рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання, верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, а саме у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [8].

Виконання зазначених вимог, зокрема, забезпечується:

- 1) уявленням про обмеженість впливу держави на зміст права;
- 2) наявністю чітко викладеного кодексу прав людини;
- 3) наявністю судової системи, за допомогою якої будуть усуватися відхилення від стандартів прав людини, загальних принципів права та інших стандартів природного права;
- 4) міжнародними угодами з прав людини;
- 5) належною процесуальною правовою процедурою;
- 6) принципом пропорційності;
- 7) принципом добросовісності;
- 8) сильною конституційною традицією та відповідною загальнокультурною ситуацією [9, с. 169-176].

В той же час всі зазначені аспекти є вимогами по удосконаленню інституту правового регулювання, а отже підвищення його цінності як явища соціальної дійсності.

Використана література:

1. *Тімуш І. С.* Інтегральний погляд на право: [монографія] / І. С. Тімуш. — К.: Атіка, 2009. — 284 с.
2. *Онiщенко Н. М.* Правове регулювання та правовий вплив: поняття, взаємообумовленість та відмінність / Н. М. Онiщенко // Держава і право. — Випуск 25. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2004. — С. 3-8.
3. *Дія права: інтегративний аспект: [монографія] / [кол. авторів]; [відп. ред. Н. М. Онiщенко].* — К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2010. — 360 с.
4. *Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах / [отв. ред. М. Н. Марченко].* — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Норма, 2007. — Т. 3. Государство, право, общество. — 720 с.
5. *Хворостянкіна А. В.* Законодавчі дефініції у правовій теорії та практиці європейських держав (порівняльний аналіз): автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.01 / А. В. Хворостянкіна / Інститут законодавства Верховної Ради України. — К., 2012. — 20 с.
6. *Козюбра М.* Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція / М. Козюбра // Вестник Конституционного Суда Украины. — 2000. — № 4. — С. 27-31.
7. *Хессе К.* Основы конституционного права ФРГ / К. Хессе. — М.: ЮЛ, 1981. — 350 с.
8. *Офіційний вісник України.* — 2004. — № 45. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ouu.com.ua>
9. *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права (змістовна характеристика): [монографія] / С. П. Погребняк. — Х.: Право, 2008. — 240 с.

Котенко О. А. Правове регулювання в контексті дії права та його основоположних принципів.

Проблеми ефективності правового регулювання, дієвості права, умови та тенденції цих процесів є неможливими без ретельного вивчення їх взаємозв'язку з основоположними принципами сучасного права.

Ключові слова: правове регулювання, правовий вплив, право, ефективність дії права, основоположні принципи права.

Котенко О. А. Правовое регулирование в контексте действия права и его основополагающих принципов.

Проблемы эффективности правового регулирования, действительности права, условия и тенденции этих процессов невозможны без тщательного изучения их взаимосвязи с основополагающими принципами современного права.

Ключевые слова: правовое регулирование, правовое воздействие, право, эффективность действия права, основополагающие принципы права.

Kotenko O. Legal Regulation in Context of Law Action and its Basic Principles.

One of substantial issue of legal science remains not only definition of the conception of law but its substance and assignment for actual long-term conditions. Direction of the whole legal system development and definition of problems in context of increasing level and efficiency of law depends on solving the methodological problem.

Social and legal regulation, influence of law aren't scientific categories which can be sufficiently explored by present juristic science. However, it is surely can state the issue of effective performance by social regulators of their most important functions (regulation and protection) is not explored completely even in publication today, especially when it means interconnection of legal regulation, law effectiveness and basic principles of law.

Today the influence of law is massive as never before because law becomes not only managing instrument but as a system of basic rights, liberties and liabilities. The understanding of legal influence becomes important and it will help not only in its exploring and cognition but will be reliable theoretical base for practicing lawyer in his law-protecting and law-applying activity. The clarity of law understanding is obligatory stage of clarity and order in social relations.

Key words: legal regulation, legal influence, effectiveness of law action, basic principles of law.